

prof. dr hab. Andrzej de Lazari

Ocena

dorobku naukowego dr Romana Bäckera wraz z rozprawą habilitacyjną pt. Międzywojenny eurazjatyzm. Od intelektualnej kontrakulturacji do totalitaryzmu?, „Ibidem”, Łódź 2000, s. 266.

Dr Roman Bäcker jest badaczem interdyscyplinarnym. Interesuje go co prawda przede wszystkim politologia, a w ramach niej problem państwa, jednak w nauce polskiej zapisał się też jako ciekawy kulturolog, socjolog, historyk idei i rosjoznawca. A zresztą, czy polityka nie jest częścią kultury, czy badania politologiczne mogą obejść się bez socjologii, historii idei i szeroko rozumianego kulturoznawstwa? Bez tych dziedzin politologia jest mało wartościową teorią spisków (klęska „kremlinologów” jest tego dowodem).

Po obronie doktoratu (*Klasowy a ogólnospołeczny charakter państwa w ujęciu Karola Marksa i Fryderyka Engelsa* – 1987, Instytut Państwa i Prawa PAN) dr Roman Bäcker opublikował 5 książek (współredagował 3), około 40 artykułów i kilka recenzji, wystąpił na kilkunastu konferencjach naukowych, w tym na kilku zagranicznych. Podstawowy problem jego zainteresowań odzwierciedlił się w tytule książki *Między demokracją a despotyzmem* (PWN, Warszawa 1990), będącą poprawioną i uzupełnioną wersją doktoratu o koncepcji państwa u Marksa i Engelsa. Do najbardziej wartościowych fragmentów tej pracy należą, jak się wydaje, analiza „azjatyckiego” sposobu produkcji, państwa despotycznego, zwrócenie uwagi na wieloznaczność Marksowskiego traktowania państwa, odmiennego od ortodoksyjnych poglądów Kautsky’ego itp.

Kolejną książką poświęconą temu problemowi – będącą swoistym „rozliczeniem z przeszłością” – jest rozprawka Romana Bäckera pt. *Totalitaryzm: geneza, istota, upadek* („Index Books, Toruń 1992). W założeniu

nie jest to dzieło naukowe, lecz popularne kompendium, adresowane do nauczycieli, uczniów szkół średnich i studentów. Na początku lat 90. książka ta spełniła ważną rolę edukacyjną. Problemom totalitaryzmu Roman Bäcker poświęcił także kilka artykułów (*Totalitaryzm w Polsce lat 1948-1956*, „Czasy Nowożytnie” 1999, t. VI, s. 7-16, i inne).

Charakter naukowy ma natomiast rozprawa Romana Bäckera pt. *Problematyka państwa w polskiej myśli socjalistycznej lat 1918-1948* (UMK, Toruń 1994). Książka ciekawa, omawiająca szereg istotnych kategorii polskiej myśli politycznej pierwszej połowy XIX wieku (kategorie narodu, państwa, dyktatury, socjalizmu, bolszewizmu, faszyzmu), ma jednak istotną wadę – została źle zredagowana, szereg sformułowań jest tak zapętlonych, że stały się nieczytelne. Zdecydowanie lepiej czyta się wcześniejszą pracę habilitanta – *Struktury poziome w Toruniu (1980-1981)*, opublikowaną w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego (Warszawa 1990) w ramach tematu „Funkcjonowanie państwa i kultura polityczna społeczeństwa polskiego: Ruchy społeczne i inicjatywy obywatelskie w Polsce lat osiemdziesiątych”.

Bez wątplenia największe osiągnięcia naukowe Roman Bäcker uzyskał w badaniach nad rosyjską myślą polityczną okresu międzywojennego. Początkowo odzwierciedliły się one w szeregu wystąpień konferencyjnych i w artykułach (*Dzieje eurazjatyizmu; Ewolucja eurazjatyizmu. Od futurystycznego postsłowianofilstwa do „nacjonalistycznego” totalitaryzmu, // Między Europą a Azją. Idea Rosji-Eurazji*, Toruń 1998 i inne), by ostateczny, dojrzały kształt uzyskać w rozprawie habilitacyjnej *Międzywojenny eurazjatyzm. Od intelektualnej kontrakulturacji do totalitaryzmu?* („Ibidem”, Łódź 2000), opublikowanej w serii wydawniczej „Idee w Rosji” Interdyscyplinarnego Zespołu Badań Sowieologicznych Uniwersytetu Łódzkiego.

Współczesny nacjonalizm rosyjski, poszukując teoretycznego wsparcia, odgrzebał w historii jeszcze jedną koncepcję uzasadniającą niemożność ideowej zgody pomiędzy Zachodem i Rosją. Wedle niej Rosja nie jest ani Europą, ani

Azją, jest natomiast samodzielnym „kontynentem” – Eurazją. Eurazjaci (czy, jak kto woli – „euroazjaci”) nie są zgodni. Jeden ze współczesnych propagatorów tej idei – Wadim Kożynow – głosząc myśl, że „Rosja nie jest narodem, lecz kontynentem”, dochodzi do wniosku, iż nie jest w niej możliwy „czysto rosyjski” nacjonalizm. Inny wyznawca eurazjatyizmu, Aleksander Wodołagin, twierdzi, że eurazjatycka ideologia jest „ostatnią formułą rosyjskiej idei państwowej”, że „sens ideologii eurazjatyckiej jest wystarczająco prosty: odzyskanie kontynentalnego Imperium Rosyjskiego albo śmierć”, i wręcz nawołuje do zbrojnego czynu w imię urzeczywistnienia owego zamysłu. „Eurazjatą” jest także Aleksander Dugin – szef Centrum Ekspertyz Geopolitycznych przy Dumie Federacji Rosyjskiej, jeden z wpływowych politologów, kształtujących współczesną myśl geopolityczną w Rosji. Dlatego badania eurazjatyizmu są niezwykle ważne – zbyt wielu zwolenników zdobywa ta idea, by traktować ją jedynie jako ciekawostkę historyczną.

Roman Bäcker sięgnął do korzeni eurazjatyizmu i przedstawił **bardzo kompetentną** rozprawę o historii i przesłaniu ideowym tego światopoglądu – od ukształtowania się tuż po rewolucji bolszewickiej do „połknięcia” go przez sowiecką służbę bezpieczeństwa. Rozprawa składa się ze wstępu, omawiającego terminologię (eurazjatyzm / eurazjanizm, ruch natywistyczny i kontrakulturacyjny, totalitaryzm i in.), literaturę przedmiotu, założenia metodologiczne, oraz trzech części. W pierwszej (*Czasy, ludzie i struktury*) zarysowana została sytuacja polityczna i ideologiczna emigracji rosyjskiej oraz na tym tle – historia eurazjatyizmu. W części drugiej (*Idee*) – zasadniczej – Roman Bäcker wyczerpująco przedstawił światopogląd eurazjatów, uwzględniając ich stosunek do problemu determinizmu geograficznego, kategorii narodu i nacjonalizmu, „soborowości” (kolektywnej „jedności”) i totalitaryzmu, prawosławia i pogaństwa, historii Rosji, stosunku do państwa bolszewickiego i wizji idealnego ustroju politycznego. W części trzeciej (*Oceny*) omówił stosunek do idei eurazjatyizmu różnych grup emigracji rosyjskiej oraz

myślicieli polskich okresu międzywojennego. Całość podsumował rozdziałem „Od intelektualnej kontrakulturacji do totalitaryzmu”, który stanowi jednocześnie rozwinięcie podstawowej tezy rozprawy: „Euroazjatyzm w początkowych latach 20. był (szczególnie w wydaniu M. Trubieckiego) nurtem o bardzo wyraźnych cechach intelektualnej manifestacji kontrakulturacji, a później – coraz wyraźniej widocznych tendencjach natywistycznych. W latach następnych, szczególnie w latach 30., był ruchem o coraz bardziej widocznych cechach totalitarnych. Nie był jednak klasyczną strukturą tego typu. Międzywojenny eurazjatyzm mieścił się między autorytarnymi, tradycyjnie konserwatywnymi oraz totalitarnymi strukturami myślenia, coraz bardziej ewoluując w kierunku tego ostatniego, nigdy jednak w pełni do niego nie dochodząc” (s. 229).

Na szczególnie pozytywną ocenę zasługuje dogłębnie przemyślana i przejrzyste przedstawiona strona metodologiczna rozprawy oraz bibliografia. Z tak wyczerpującym spisem lektur dotyczących eurazjatyizmu międzywojennego spotykam się w Polsce po raz pierwszy.

Polska nauka zyskała kolejnego (po Lucjanie Suchanku i Ryszardzie Paradowskim) wybitnego znawcę eurazjatyizmu – światopoglądu, o którym we współczesnej rosyjskiej myśli politycznej niestety usłyszymy jeszcze niejednokrotnie. I oby ze sfery myśli nie przeszedł on w sferę praktyki.

Uwzględniając dorobek dr Romana Bäckera przed habilitacją uważam, że **jego rozprawa *Międzywojenny eurazjatyzm. Od intelektualnej kontrakulturacji do totalitaryzmu?* spełnia ustawowe i merytoryczne wymogi stawiane rozprawom habilitacyjnym w zakresie nauk o polityce.**